

Lars Lindh och Birgitta Lundblad: *E.A. Hedin 1852–1925: stadsarkitekten som byggde halva stan: en monografi*, Gästriklands kulturhistoriska förening, Gävle, 2007, 232 s., issn 0280-5936.

Den mest berömda byggnaden i Gävle är brandstationen, ritad av arkitekten Ferdinand Boberg och invigd 1891. Det var hans genombrottsverk, och samtidigt kom att jämföra med slottet och rådhuset. Brandstationen blev en symbol, inte bara för staden, utan för den nya tiden, för det industriella samhällets utveckling så som det kom att manifesteras i arkitektur och bebyggelse. Men den arkitekt som kom att sätta sin prägel på Gävle var inte Boberg. Det var en arkitekt, som inte på långa vägar nått samma berömmelse som sin samtida kollega. Han hette Erik Alfred Hedin och var stadsarkitekt i Gävle i mer än 40 år, från 1877 till 1922.

Hedin var en mångsidig arkitekt och flitig projektör. Hans arbetskapacitet var enorm och hans arkitektur var genomgående av hög kvalitet. Han ritade och byggde bostadshus och kyrkor, missionshus och tingshus, skolor och barnhem, vårdinstitutioner och kontorsbyggnader, villor och industribyggnader, ja han ritade praktiskt taget allt man bad honom att göra. Beställarna var många, önskemålen lika så. Förutom arkitekt var han byggmästare, ibland också byggherre och han förenade sin tjänst som stadsarkitekt med egen arkitektverksamhet. Att lojalitetskonflikter då och då uppstod hörde till ordningen. Visst fanns det många som ville bygga efter den stora stadsbranden 1869. Men det blev den uttröttlige Hedin som kom att ta hem spelet. Själv menade han – säkert inte utan stolthet – att han var med om att ”bygga halva stan”. Och så länge Hedin verkade i Gävle hade andra arkitekter svårt att etablera sig där. Han var tämligen auktoritär med en till synes oinskränkt makt, hans kontaktnät var stort och han hade intressen också i frikyrkorörelsen,

möbelbranschen och föreningslivet. Hedin blev, med sin mångsidighet och sitt stora engagemang, ett exempel på sådan arkitekt som senare generationers arkitekter pekade på, när de önskade strikta begränsningar för vad en stadsarkitekt egentligen skulle syssla med.

Många hus som Hedin ritade revs under 1960-talets förödande stadssanering, denna landsomfattande farsot som också drabbade Gävle med kraft. Men en del byggnader finns alltså kvar. Hit hör det monumentala Gevaliapalatset i rött tegel med balkonger i formrikt järnsmide, framspringande risaliter och burspråk. Hit hör också den nygotiska sjömanskyrkan i gult tegel, den imponerande och väl synliga Brynässkolan liksom det gamla elverket med sina stora rundbågade fönster. Men också utanför Gävle finns exempel på Hedins arkitektur: Sandvikens järnverks huvudkontor, Uddeholms bruks huvudkontor, en sommarvilla för disponent Göransson i Öregrund och Grimstorps säteri i Mullsjö i Småland för att nu nämna några exempel. Det var dock i Gävle han levde och hade sin verksamhet och det var där han byggde mest.

Men vem har egentligen hört talas om Erik Alfred Hedin? Visst förekommer han i böcker om Gävles historia, och visst har arkitekturintresserade Gävlebor känt till hans namn. Men sin omfattande verksamhet till trots har han ändå förblivit ganska okänd. Han har varit en i raden av alla stadsarkitekter från förra sekelskiftet, som byggde mycket och som byggde bra, men som med några undantag förblivit tämligen lite omskrivna. Nu har den saken emellertid rättats till, i varje fall när det gäller Hedin genom Lars Lindh och Birgitta Lundblads rikt illustrerade och vackra bok Erik Alfred Hedin Stadsarkitekten som byggde halva stan, utgiven av Gästriklands kulturhistoriska förening. Till sitt förfogade har författarna haft – förutom byggnaderna själva – fotografier, ritningar och stadsplaner, byggnadsinventeringar, tomtböcker och protokoll från byggnadsnämnd och stadsfullmäktige. Också sam-

tida tidningsartiklar och handlingar ur Hedins privatarkiv har använts. Boken bygger alltså på primärkällor och för att gå i land med ett sådant arbete krävs det ingående praktiska färdigheter, ett tålmodigt sökande och väl genomtänkta frågor som arkitekten kan tänkas ge svar på.

Boken om Hedin är på över 200 sidor och indelad i två delar. Den första ägnas privatpersonen och yrkesmannen. Vi får följa Hedins familjebakgrund och uppväxtår i Hagtorp, Torshälla landsförsamling i Södermanland, hans utbildning hos Scholander på Konstakademien i Stockholm, hans familjeförhållanden och etableringen i Gävle. Ett avsnitt om staden Gävles utveckling mellan 1850–1925 bildar sedan upptakt till Hedins verksamhet i staden, vilket även omfattar hans engagemang i frikyrkorörelsen och hans många uppdrag i föreningar och styrelser.

Den andra delen av boken ägnas helt Hedins byggnader i Gävle och på några andra orter. Avsnittet är upplagt i katalogform och fungerar som uppslagsbok med ett urval byggnadsexempel: skolor, vårdinrättningar, kyrkor och kyrkorestaureringar, missionshus, bostadshus och byggnader för umgänge och rekreation, skolor, industribyggnader, brukens byggnader etc. Detta avsnitt avslutas med utvecklingen av stadsarkitektens roll i Gävle liksom den allmänna utvecklingen av stadsarkitekterna som yrkesgrupp och deras betydelse för stads- och boendemiljön.

Det är en utmärkt bok som Lindh och Lundblad skrivit, tillgänglig också för dem som annars inte bryr sig så mycket om arkitektur och bebyggelse. Det är en innehållsrik framställning, byggd på solida kunskaper. Stilen är helt igenom saklig och sansad och helt inriktad på fakta, en stil som lämpar sig utmärkt i en skrift som till en stor del består av just byggnadsexempel. Det är också detta avsnitt som är bokens styrka. Klart och koncist presenteras byggnaderna – också de som inte längre finns kvar – och dessa kompletteras av gamla fotografier och ritningar. Till de stora förtjänsterna hör att dagens användning

ofta uppmärksammas, ty många av de byggnader som uppfördes för ett särskilt ändamål har i senare tid fått annorlunda funktioner.

Bokens första del, som handlar om personen och yrkesmannen Hedin ger däremot anledning till en del invändningar. Här skulle man ha önskat att författarna givit en mer närgående karakteristisk av sin huvudperson, som människa och privatperson, hans relationer till den övriga familjen, till makthavare, beställare, vänner och kolleger. Det vill säga ett försök till porträtt i helfigur. Nu kan det visserligen hävdas att det är Hedins byggnader som står i centrum för intresset i denna framställning. Men beskrivningen av byggnaderna hade inte blivit sämre om Hedin själv kunde ha fått ta lite mer utrymme. Han förblir, sitt stora engagemang och sin starka ställning till trots ändå ganska anonym.

Den andra invändningen handlar om stadsarkitektsrollen. Avsnittet ger visserligen en bra bakgrund och tar upp en rad viktiga frågor om stadsarkitektens roll i allmänhet. Men Hedins dubbelroller, inte minst ur juridisk och yrkesetisk synpunkt, och inte minst hans deltagande i debatten om stadsarkitektens roll och hans korrespondens i ämnet med kollegan Sven Jacob Malm omnämns bara kortfattat. Detta är synd, ty om detta fått lite mer uppmärksamhet skulle det ha förtydligat bilden av Erik Alfred Hedin just i egenskap av stadsarkitekt.

Men dessa invändningar är ändå marginella. Det övergripande intrycket av boken är att den är välskriven, vacker och en utmärkt guide till Gävles arkitektur- och bebyggelsehistoria. Man skulle önska att fler städer och stadsarkitekter kunde få en lika fin presentation.

Bo Lundström
Krigsarkivet

bo.lundstrom@krigsarkivet.ra.se

Mia Geijer: *Makten över monumenten: restaurering av vasaslott 1850–2000*, Nordiska museets handlingar 132, Nordiska museets förlag, (Diss. Kungliga tekniska högskolan Stockholm), Stockholm, 2007, 269 s., ISBN 978-91-7108-517-7.

Mia Geijers doktorsavhandling fokuserar på aktuella och svåra frågor. Restaureringarna av nationellt uppskattade monument förefaller i de flesta europeiska länderna alltid väcka oändliga debatter.

Det är inte lätt att begripa patriotismens och nationalismens många former. Varför blir några byggnader och miljöer värdefulla för vissa och varför vill dessa människor ha sina monument just så som de vill ha dem. Jag vill bara i förbigående hänvisa till debatten kring fasadfärgen på Stockholms slott. För att förstå den enorma uppmärksamhet som tanken på att byta slottets färg väckte, räcker det inte att bara tala om konservatismens styrka på en allmän nivå.

Mia Geijers forskning ger oss en mångsidig bild av hur olika tiders patriotiska känslor påverkat den visuella gestalten av Sveriges mest monumentala profana byggnader. Hon analyserar restaureringar av sju svenska slott: Vadstena, Kalmar, Örebro, Västerås, Uppsala, Linköping och Gripsholm, från 1800-talets yppiga stilimitationer till renputsningen av bevarade äkta ytor som kombinerades med asketiskt moderna nya element och ännu vidare till de senaste tidernas återbejakande av rekonstruktionerna.

Utvecklingen av den byggnadsarknologiska forskningen granskas ingående parallellt med det som händer på de arkitektoniska idéernas nivå. De estetiska värderingarnas historia kombineras ännu med en välargumenterad historisk presentation av institutionernas, lagstiftningens och de ansvariga arkitekternas, konstvetarnas och arkeologernas agerande. Arkivforskningen är imponerande och resultaten därför genomgående övertygande.

Kommunförvaltningar och de statliga institutionerna för kulturvård växte fram under den undersökta perioden. I lagstiftningens och författningarnas utformning konkretiseras maktindelningen. Spänningen mellan kommunalt och statligt blir särskilt intressant i de kapitel som gäller de s.k. rikssalarna.

Studien behandlar många svåra spänningar och meningsskiljaktigheter, politiska likväl som estetiska. Genom avhandlingens mångfacetterade problemställningar öppnas för läsaren vitala synpunkter i moderniseringsprocessen i Sverige.

På en konkret nivå är det frågan om en process där gamla slott som till en början ofta varit förfallna och brukats som fängelse, magasin eller förvaltningsbyggnader, så småningom blir betraktade som unika monument med betydande historiska, estetiska och arkitektoniska värden. I början besöks dessa monument av några få högutbildade individer men i takt med folkbildningens utveckling blir det närapå en plikt för alla att besöka dessa ställen och känna till huvuddragen av monumentens historia i den form som den just då serverades.

Efter det att vasaslotten kanoniserats som nationens viktigaste monument var det till en början viktigt att varje skolbarn fick möjlighet att besöka åtminstone sitt närmaste slott, men nu talar vi redan om en internationell kulturturism som blivit nationalekonomiskt betydelsefull. Mängden årliga besökare börjar överskrida monumentens kapacitet. Populariteten har snabbt blivit till ett nytt hot mot monumentens fortlevnad, från att bara några årtionden tidigare varit ett av huvudargumenten för att slotten skulle restaureras.

Mia Geijer baserar sin forskning balanserat på tidigare specialforskningar om slott och slottens restaureringar. Hon nämner i sin avhandling en imponerande mängd svensk historiografisk forskning. Recensenten, som kommer från ett mindre land som inte har en lika stark inhemska forskningstradition, blir ändå kanske lite förvånad över att vissa interna-